

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

БОНДАР ВІТАЛІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 378:373.3]:796(043.3)

**РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Хмельницький – 2024

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
ПРИМА Раїса Миколаївна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри теорії і методики
початкової освіти.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
БІДА Олена Анатоліївна,
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II,
завідувач кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної освіти та
управління закладами освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
КІНАХ Неля Володимирівна,
Волинський інститут післядипломної
педагогічної освіти, завідувач
кафедри педагогіки і психології.

Захист відбудеться 12 грудня 2024 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.052.05 у Хмельницькому національному університеті, за адресою: зал засідань, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <https://www.khmn.edu.ua> та в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету, за адресою: вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016.

Автореферат розіслано 11 листопада 2024 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина АНДРОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна система освіти постає перед серйозними викликами, серед яких інтенсивні технологічні зміни, глобалізація, необхідність готувати учнів до непередбачуваних умов ринку праці. У такому контексті розвиток підприємницької компетентності, що охоплює здатність до креативного мислення, стратегічного планування, управління змінами, ризиками й ресурсами, є важливим інструментом для підвищення ефективності управління закладами загальної середньої освіти (ЗЗСО) та забезпечення якості освіти. Це дає змогу керівникам ЗЗСО бути більш гнучкими, адаптивними, інноваційними, що слугує ключовим чинником успішності в умовах динамічної освітньої системи й сучасних викликів. Неперервна освіта передбачає безперервний процес навчання та вдосконалення протягом усього життя. Для керівників ЗЗСО це означає постійне оновлення знань і навичок як відповідь на нові виклики й можливості. Підприємницька компетентність у цьому руслі допомагає керівникам не лише реагувати на зміни, але й активно формувати майбутнє своєї освітньої організації, упроваджувати інноваційні підходи в навчальний процес, ефективно залучати додаткові ресурси, створювати партнерські взаємини з бізнесом та іншими освітніми інституціями, що сприяє більш адаптивній, інноваційній, ефективній освітній системі, підвищенню якості освіти, відповідно до вимог сучасності.

Низка державних документів, ухвалених в останнє десятиліття (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Указ Президента України № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», галузева «Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти», «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.» та ін.), засвідчує не лише посилення уваги до освітньої сфери загалом, а й зростання вимог до керівників закладів освіти як базової ланки вітчизняної системи освіти. Закон України «Про освіту» (2017, чинний у редакції від 02.07.2023 р.) декларує перелік повноважень (прав та обов'язків) керівника закладу освіти, наголошуючи, зокрема, на відповідальності за освітню, фінансово-господарську й іншу діяльність закладу освіти як повноважного представника закладу у взаєминах з іншими суб'єктами (державні органи, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи). Регламентований законом конкурсний порядок призначення особи на посаду керівника закладу освіти (ст. 26 «Керівник закладу освіти») актуалізує прагнення людини до підвищення конкурентоспроможності та підтверджує необхідність сформованості низки компетентностей (для потенційного керівника або для керівника, який працює нині), зокрема управлінської компетентності. Повноваження, які, згідно із Законом України «Про освіту», сьогодні має керівник освітнього закладу, передбачають широкий спектр обов'язків: організаційні, фінансово-господарські, кадрові, посадово-розпорядчі, що вможливають дієвий і відкритий контроль за діяльністю закладу освіти, забезпечуючи такі характеристики, як безпечність, комфортність, ненасильницький характер взаємин тощо, більший вияв свободи в аспекті фінансів, розподілу ресурсів і відповідальності.

Затвердження єдиної рамки професійних компетентностей керівників ЗЗСО у вигляді Професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» (наказ Мінекономіки України № 568-21 від 17.09.2021) є важливим кроком у прогресивному розвитку цієї професії. Відповідно до статей 6, 23, 25 Закону України «Про освіту», упроваджено фінансову, академічну, кадрову, організаційну автономію закладів освіти, що зумовлює появу модерних стратегій управління, необхідність виконувати нові завдання, опанувати інноваційні технології управління освітньою організацією. Організація функціонування закладу загальної середньої освіти в умовах автономії – один із пріоритетних напрямів післядипломної освіти керівника. Зміна ролі директора закладу загальної середньої освіти є суттєвою, проте стримувальним чинником для впровадження автономії стає брак знань і компетенцій щодо фінансової, організаційної, кадрової, академічної автономії. Це впливає на якість наданих освітніх послуг, що засвідчують дослідження ОЕСД (Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», 2021).

Нормативні документи орієнтують на підготовку керівника ЗЗСО нового типу, що має достатній рівень загальної та фахової підготовки в постійно змінюваних соціокультурних умовах професійної діяльності, володіє управлінськими, лідерськими, підприємницькими навичками. Сучасний директор закладу загальної середньої освіти має бути менеджером, маркетологом, стратегом, розуміти сучасні тенденції освіти.

На важливості підприємництва акцентовано в міжнародних документах («Ключові компетентності для навчання упродовж життя (Європейські орієнтири)», «Європейський акт про малий бізнес», «План дій з навчання підприємливості на період до 2020 року», «Новий план дій для Європи щодо розвитку навичок»), у державних і законодавчих документах України («Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Закони України «Про підприємництво», «Про державну реєстрацію юридичних, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та ін.).

Окремі аспекти професійної компетентності менеджерів освіти аналізували в теоретичних і теоретико-методичних працях М. Богодист, О. Самодумська (управлінське проектування в освіті); Л. Злочевська, Н. Пенцова, П. Бойчук, О. Фаст та І. Фальковська, В. Свистун і Ю. Палькевич (економічна грамотність керівників освітніх організацій); З. Рябова (маркетингове управління в освіті); Н. Сас (інноваційне управління освітніми закладами); Л. Сергеева (лідерство в діяльності освітнього управління) тощо.

Нагальні проблеми підприємництва й підприємницької підготовки в українській освіті поставали предметом досліджень Ю. Баніт, Ю. Білової, Е. Бобінської, Л. Бондаревої, О. Булавіної, А. Гейлик, А. Гельбак, О. Земка, О. Креденцер, Ю. Кузьменко, Н. Куриш, Г. Матукової, В. Майковської, І. Мінковської, М. Ляшенко, О. Романовського, К. Піддубної, І. Середіна, В. Сліпенко, С. Стеблюк, Ю. Ткач, М. Ткаченко, М. Шимановського та ін. Психолого-педагогічні аспекти підприємницької діяльності проаналізовано в наукових студіях В. Андріанової, З. Гіптерс, І. Демури, О. Зав'ялової, Ю. Пачковського, С. Посохова, В. Шабанової та ін. У розвідках зарубіжних учених (M. Bacigalupo, M. Kalkan, C. Lavaroni, M. Lăcătu) схарактеризовано

питання «індустрії освіти», розвитку різних форм підприємницької ініціативи, значення підприємництва в освіті. Аналіз наукових праць підтверджує, що проблема розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти не поставала предметом цілісного вивчення.

Необхідність студіювання порушеної проблеми аргументована суперечностями між:

- потребами сучасного суспільства в керівниках ЗЗСО з розвинутою підприємницькою компетентністю та реальними можливостями забезпечення такого процесу в умовах традиційної системи неперервної освіти, недостатньо реалізованим потенціалом закладів післядипломної освіти у виконанні цього завдання;

- потребою керівників ЗЗСО в розвитку підприємницької компетентності та нерозробленістю науково обґрунтованих педагогічних умов;

- необхідністю організації неперервного навчання і професійного зростання керівників ЗЗСО впродовж усього життя, забезпечення розвитку їхньої підприємницької компетентності в інформаційно-освітньому середовищі неперервної освіти та відсутністю навчально-методичного й технологічного забезпечення цього процесу.

Отже, актуальність і соціальна значущість порушеної проблеми, відсутність її цілісного вивчення, недостатній рівень розроблення в педагогічній теорії і практиці, а також необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **«Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах наукової проблеми кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи у контексті інтеграції в європейський освітній простір» (державний реєстраційний номер 0119U000671), науково-дослідницької роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти «Проектування інноваційного освітнього середовища післядипломної освіти як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога» (державний реєстраційний номер 0120U105777). Тема дослідження затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 26.05.2016).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти.

Відповідно до поставленої мети, окреслено такі **завдання**:

- 1) дослідити стан опрацювання проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти в педагогічній теорії і практиці;

- 2) проаналізувати зарубіжний досвід розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти;

- 3) схарактеризувати зміст і структуру підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку;

4) теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти;

5) підготувати та впровадити в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

Об'єкт дослідження – неперервна освіта керівників ЗЗСО.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти.

Для виконання поставлених завдань у роботі використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, нормативно-правових документів для вивчення стану проблеми та уточнення понятійно-категорійного апарату дослідження; *узагальнення* отриманої інформації для конкретизації змісту основних понять; *синтез*, *порівняння*, *систематизація* для обґрунтування педагогічних умов; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, опитування, бесіди, тестування, спостереження, метод експертного оцінювання та узагальнення незалежних характеристик для вивчення й діагностики рівнів розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти; математичної статистики й оброблення результатів дослідження (метод статистичного оброблення результатів на основі критерію Пірсона для кількісного та якісного аналізу результатів дослідницько-експериментальної роботи, а також для підтвердження вірогідності й надійності отриманих результатів формувального експерименту).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше: обґрунтовано й визначено педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти (стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти), експериментально перевірено ефективність їх упровадження; розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що складається з чотирьох модулів (цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний); *конкретизовано* компоненти (ціле-мотиваційний, когнітивно-гносטיчний, креативно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний) і рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти (професійний, продуктивний, репродуктивний); *уточнено* сутність ключових понять дослідження («підприємливість», «підприємницька компетентність», «підприємницька компетентність керівника ЗЗСО», «неперервна освіта»); *удосконалено* змістове наповнення та методичний супровід процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти;

подальшого розвитку набули теоретико-методичні й технологічні аспекти розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти на засадах компетентнісного підходу та цифровізації освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні навчальних посібників: «Проблеми підприємництва: національний вимір», що ознайомлює із сутністю і значенням підприємництва в Україні, механізмами його державного регулювання; «Підприємницька компетентність керівника ЗСГО», де викладено теоретичний дискурс порушеної проблеми в площині вітчизняного й зарубіжного досвіду, запропоновано практикум із розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти; методичних розробок «Формування навичок критичного мислення на уроках правознавства», де виокремлено провідні принципи критичного мислення (усвідомленість, самостійність, рефлексивність (самоаналіз), цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість), які мають важливе значення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО; «Запитає Феміда. Збірник завдань з правознавства для учнів 9 – 11 класів», що поглиблює правові аспекти професійної компетентності педагога, підприємництва в Україні.

Результати дослідження можуть бути використані під час розроблення (удосконалення) освітніх програм підвищення кваліфікації керівників ЗСГО в закладах післядипломної педагогічної освіти.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (довідка № 14 від 22.04.2024 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-07/ 1-204 від 15.04.2024 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-12/ 382-1 від 18.04.2024 р.).

Апробація дослідження. Основні результати дисертації представлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях, круглих столах різного рівня: *міжнародні* – мультидисциплінарна наукова інтернет-конференція «Світ наукових досліджень. Випуск 21» (Тернопіль – Переворськ, 2023), мультидисциплінарна наукова інтернет-конференція «Сімдесят восьмі економіко-правові дискусії» (Львів – Ополе, 2023), *усеукраїнські* – I Всеукраїнський круглий стіл «Педагогічний поступ» (Луцьк, 2021), III Всеукраїнський круглий стіл із міжнародною участю «Педагогічний поступ» (Луцьк, 2023). Матеріали дослідження розглянуто на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти (2016 – 2017 рр.), теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі України (2018 – 2024 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження представлено в 13 публікаціях: 2 навчальні посібники, 5 статей у фахових виданнях України, із них 1 у журналі, включеному до міжнародних наукометричних баз, 4 тез доповідей конференцій, круглих столів; 2 методичні розробки.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (266 найменувань, із них 60 іноземною мовою), 16 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 303 сторінки, зокрема 206 сторінок основного тексту. Дисертація містить 15 таблиць та 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** аргументовано актуальність задекларованої проблеми, зв'язок із науковими темами, сформульовано мету, завдання, окреслено об'єкт, предмет, методи наукового пошуку, викладено наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про впровадження та апробацію результатів наукового пошуку, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні основи розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти»** досліджено розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти як предмета наукових досліджень, схарактеризовано підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО, проаналізовано зарубіжний досвід розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

На підставі порівняння й узагальнення філософської, економічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури констатовано різноаспектність представлення проблеми підприємництва загалом, а також розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО. З'ясовано, що в умовах сучасного освітнього ринку конкурентоспроможним є вмотивований керівник закладу загальної середньої освіти, який не тільки усвідомлює необхідність професійного самовдосконалення, а й здатний самостійно опановувати та застосовувати знання, уміння з підприємницької діяльності, генерувати й утілювати оригінальні ідеї, пов'язані з розвитком підприємництва.

У методичних працях сфокусовано увагу на таких проблемах розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО: урахування в роботі економічних і підприємницьких концепцій; розв'язання проблем підприємця (менеджера освіти); формування підприємницького світогляду; розвиток креативності, відповідальності, навичок ділового спілкування, лідерства, командної роботи, ініціативності; виховання прагнення до співпраці, активної життєвої позиції, самовираження. На основі логічного узагальнення результатів теоретичного аналізу нормативно-законодавчих документів, соціально-економічних реалій і психолого-педагогічних розвідок уточнено зміст наукових категорій «економічна грамотність», «фінансова грамотність», «економічне мислення», увиразнено необхідність категоризації поняття «підприємницька компетентність керівника ЗЗСО».

Підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО потрактовано як складний соціально-діяльнісний і психолого-педагогічний феномен, конкретизований динамічним комплексом ціннісно-світоглядних освітніх орієнтацій, сформованих ділових навичок, знань, умінь, способів діяльності, досвіду, професійно значущих якостей, що цілісно маркують підготовленість особи до підприємницької діяльності в межах реалізації професійно-функційних завдань. Поняття «розвиток підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти» витлумачено як цілісний і постійний процес підвищення рівня знань, навичок та вмінь, який дає змогу керівнику, адаптуючись до динамічних змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі, ефективно керувати ЗЗСО та спрямований на підвищення здатності впроваджувати підприємницькі

підходи в управлінні, залучати додаткові ресурси, оптимізувати витрати, ухвалювати рішення щодо раціонального використання коштів.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в системі неперервної освіти країн Європейського Союзу та Великої Британії, США засвідчив, що в європейському просторі простежуване формування моделі керівника нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку. Зокрема, через іспанський портал «Retolab», де презентовано прогресивні ідеї, проблеми, досвід упровадження підприємництва в освіту, українські менеджери освіти в зручний час пропрацьовують новинки щодо реалізації власних бізнес-ідей. Зафіксовано, що діяльність «ANPROFOL» (некомерційна асоціація Іспанії) орієнтована на просування підприємництва в освіті та організацію підвищення кваліфікації керівників шкіл через проведення національних конференцій, розміщення на вебсайті розділів навчальних ресурсів із підприємництва, що стосуються таких тем, як критичні погляди на підприємництво, соціальне підприємництво, виклики, візуальні інструменти для підприємництва. На підставі опрацювання досвіду Великої Британії виокремлено ключові ідеї, використання яких є конструктивним для розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти в Україні, а саме: проведення практичних занять із використанням технік креативності для розроблення підприємницьких ідей та ухвалення управлінських рішень; залучення керівників шкіл до ІКТ-симуляції, що сприяє відпрацюванню в дистанційному форматі практичних навичок зі створення стартапів і набуттю підприємницьких навичок. Фінський досвід репрезентує такі конструктивні рекомендації: активна робота в онлайн-середовищі «Moodle», де запропоновано курс «Підприємництво для керівників ЗЗСО»; проведення спільних онлайн-хакатонів за участі керівників шкіл та успішних підприємців для обміну досвідом щодо особливостей провадження підприємницької діяльності; створення віртуальних північників для підприємницького навчання. Досвід США з розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти скеровує на опанування MBA-програм, створення Консорціуму з підприємницької освіти для керівників шкіл та добровільних об'єднань із розвитку підприємницького мислення.

Підсумовано, що в сучасних умовах потрібні кардинальні зміни в системі неперервної освіти в межах інтегрованих міжнародних проектів і програм, здатних акумулювати зарубіжний досвід, пришвидшувати застосування освітніх інновацій і вагомих здобутків європейських закладів освіти в розробленні й реалізації підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

У другому розділі «**Організаційно-методичні засади розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти**» схарактеризовано стан розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти в площині аналізу професійного стандарту керівника ЗЗСО, змісту, форм і методів розвитку зазначеної проблематики досліджуваної категорії керівників у системі післядипломної педагогічної освіти (СППО); досліджено зміст і структуру підприємницької

компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку; обґрунтовано й розроблено педагогічні умови та модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

Опрацьовано досвід роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Комунального навчального закладу «Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» Черкаської обласної ради, Полтавської академії неперервної освіти ім. В. Остроградського, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради щодо розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в межах курсів підвищення кваліфікації. У ході дослідження вивчено освітні програми підвищення кваліфікації керівників ЗЗСО, освітні програми семінарів-тренінгів, тематику навчальних занять із курсів підвищення кваліфікації керівників.

З'ясовано, що саме заклади післядипломної педагогічної освіти, ППО, які забезпечують цілісне планування формальної та інформальної освіти, мають змогу задовольнити потреби керівників у необхідних знаннях, уміннях і навичках, пов'язаних підприємницькою діяльністю, напрацюванням інноваційних підходів до власного професійного розвитку з використанням ідей підприємницького змісту, застосуванням форм неформальної освіти: очна (семінари, методичні практикуми, майстер-класи, круглі столи, тренінги, вернісажі, форуми тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінар-заходи).

Виявлено, що тенденції до децентралізації спричинили появу таких явищ, як злиття закладів освіти, ліквідація неефективних закладів, конкурсний відбір керівників, що впливають на пошук механізмів безперервного розвитку професійної компетентності керівника, якому необхідно ухвалювати рішення в умовах постійно змінного конкурентного освітнього середовища. Самоствердження сучасних керівників ЗЗСО як суб'єктів підприємницької діяльності, здатних самостійно окреслювати цілі й засоби самореалізації в професійній діяльності та подальшого самовдосконалення, а також ініціативно й відповідально їх реалізовувати, зумовлює необхідність розроблення та наукового обґрунтування структури, критеріїв, рівнів розвитку підприємницької компетентності.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури в структурі підприємницької компетентності керівника ЗЗСО виокремлено такі компоненти: *ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний*.

Ціле-мотиваційний компонент диференційовано з огляду на те, що для української школи ХХІ століття характерне використання інноваційних підходів до теорії і методики педагогічної освіти, тому професійний розвиток сучасного керівника ЗЗСО має на меті мотивувати до ефективної діяльності. Це передбачає свободу творчості, підвищення рівня професіоналізму, зацікавлення в педагогічному партнерстві між усіма учасниками освітнього процесу, урахування потреб здобувачів освітніх послуг. Професійна мотивація керівника ЗЗСО базована на внутрішніх цінностях і потребах, що зумовлені природою управлінської праці.

Когнітивний компонент розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти акумулює сукупність знань (соціально-економічних, фінансових, юридичних) підприємницького спрямування, що охоплюють нормативно-правове регулювання підприємництва, сучасні економічні та правові засади підприємництва в умовах економіки знань, ринкових відносин; технологію організації і розвитку підприємницької педагогічної діяльності, передумови та принципи успішного ведення бізнесу. Володіння такими відомостями вкрай важливе для керівників ЗЗСО.

Креативно-діяльнісний компонент передбачає розвиток практичних умінь підприємницької діяльності, а саме: уміння вибирати ефективні бізнес-ідеї та форми підприємницької діяльності; здатність до організації, планування та прогнозування підприємницької діяльності; уміння презентувати власні проекти, вести конструктивний діловий діалог; готовність творчо розв'язувати різноманітні проблеми у сфері підприємницької діяльності на основі набутих знань, умінь, способів мислення; спроможність управляти ходом і результатами підприємницької діяльності, а також контролювати ці процеси.

Для оцінювання розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО диференційовано такі критерії: мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний, що корелюють із виокремленими компонентами (ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний). Відповідно до розроблених критеріїв і показників, з огляду на наукові позиції вчених, добрано методики дослідження, констатовано три рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти: професійний, продуктивний, репродуктивний.

Підсумовано, що успішність розв'язання комплексу питань стосовно розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти безпосередньо залежить від комплексу виокремлених педагогічних умов: стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсний період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти. Виокремлені й обґрунтовані педагогічні умови потрактовано як компонент цілісного процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

Розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що структурно поєднує чотири модулі, які взаємопов'язані та взаємодіють: цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний (рис. 1).

У цільовому модулі представлено мету й завдання, необхідні для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти. До завдань належать такі: розвиток мотивації, особистісних та професійно значущих якостей, системи знань, підприємницьких умінь і навичок щодо розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти.

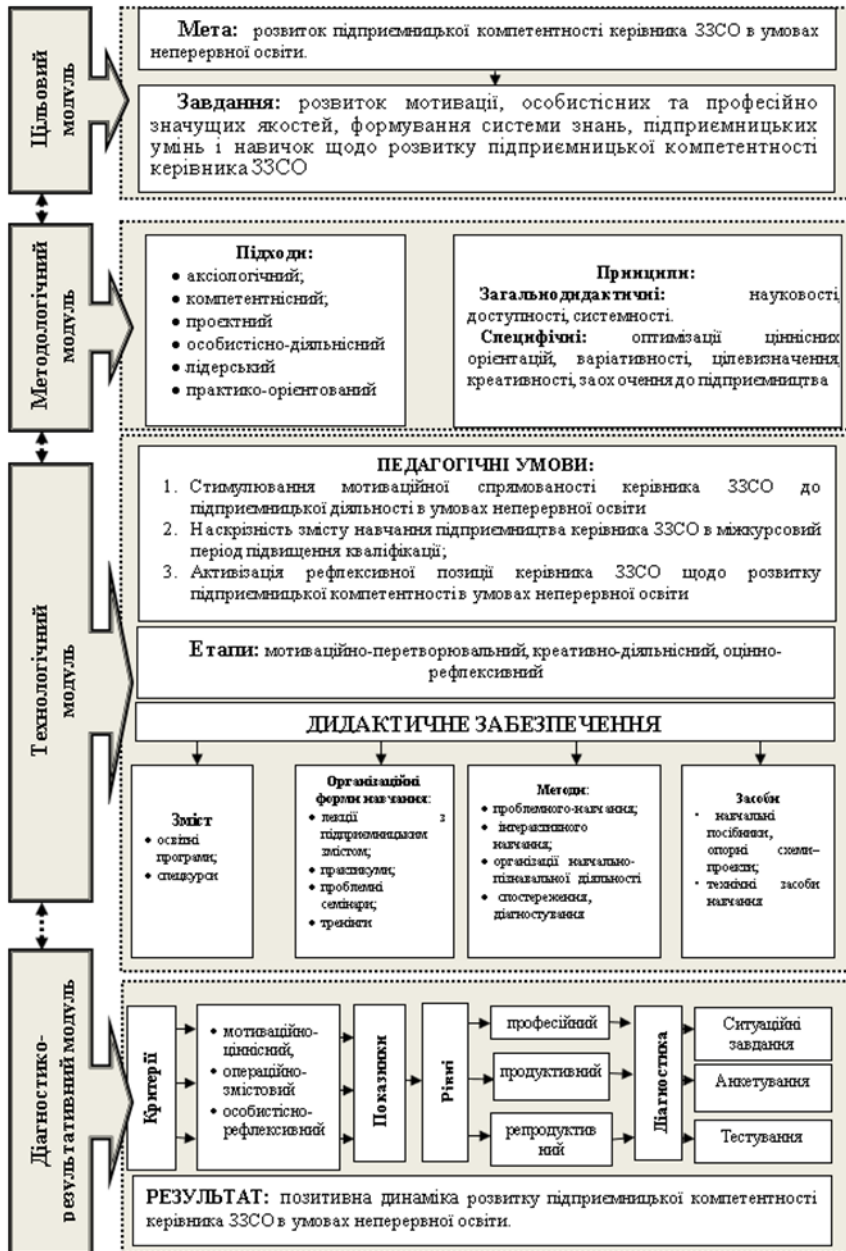

Рис. 1. Модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти

Методологічний модуль у конструкції моделі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти акумулює методологічні підходи (зумовлюють загальну тактику і стратегію побудови процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти) та принципи (загальнодидактичні, специфічні) розвитку в керівників досліджуваної компетентності.

Технологічний модуль моделі відображає спеціально спроектований процес активного розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО через дидактичний супровід засвоєння знань і розвиток практичних умінь; організаційно вибудовані етапи й педагогічні умови реалізації процесу розвитку підприємницької компетентності, забезпечення досягнення запланованого результату розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти. Діагностико-результативний модуль моделі через структурні складники (критерії, показники вияву, рівні) дозволяє цілісно дослідити ефективність процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти та його діагностичного інструментарію.

Логіка розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти передбачає рух від усвідомлення майбутніми фахівцями значущості проблеми, формування мотивації, знань із підприємництва, практичних умінь і навичок до рефлексивно-творчого їх застосування в діяльності. Процес розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО реалізовано впродовж таких етапів: мотиваційно-перетворювальний, креативно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний. На мотиваційно-перетворювальному етапі, що корелює з першою педагогічною умовою, звернено увагу на загальну мотивацію до підприємництва, стимулювання усвідомленої потреби в розвитку підприємницької компетентності через проведення семінарів-тренінгів («Мотивація до продуктивної роботи педагогічного колективу», «Механізми мотивації до ефективної підприємницької діяльності», «Як створити мотиваційне середовище в закладі освіти», «Як будувати систему стимулювання педагогів», «Як навчитися ставити цілі, мотивуючи педагогічний колектив до їх досягнення»), спецкурсу «Лідерство в умовах освітніх трансформацій» для опанування механізмів мотивації до ефективної підприємницької діяльності, лідерства. Мотивація забезпечує підприємницьку спрямованість особистості та слугує базовим, основоположним складником. На цьому етапі закладають професійні настанови, інтереси, прагнення керівників ЗЗСО провадити підприємницьку діяльність. Саме стійкість, глибина й широта інтересів до підприємництва маркують розвиток підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти. Креативно-діяльнісний етап реалізації моделі пов'язаний із динамікою засвоєння керівниками ЗЗСО підприємницьких знань, розвитком підприємницьких умінь і навичок, компетентностей, які забезпечують успішне провадження підприємницької діяльності у сфері освіти через інтеграцію підприємницьких елементів у всі аспекти навчання та професійного розвитку керівників ЗЗСО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації. На цьому етапі впроваджено спеціальний курс «Підприємницька компетентність керівника закладу загальної середньої освіти», доміанти авторського посібника, спрямованого на розвиток підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в

умовах неперервної освіти, на тренінгах («Підприємець – що це означає?», «Пошук ідей для створення фірми»).

Під час інтерактивних вправ («Визначення бізнес-ідей», «Із чого починати створення бізнес-плану»), мозкового штурму, ігор, мінілекцій, роботи в групах актуалізовано розвиток креативних навичок і вмій для організації освітнього підприємництва, створення та реалізацію бізнес-проектів у школах. Оцінно-рефлексивний етап був спрямований на реалізацію третьої педагогічної умови й передбачав активізацію рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти засобами *соціоінженерного тренінгу* (розвиток здатності діагностувати ситуації з власної індивідуальної діяльності, ситуації взаємодії з партнером, ситуації діяльності мікрогрупи та групи), *фрйрайтінгу* (рефлексивний метод, орієнтований на пошук нових ідей, рішень, використання рефлексивних механізмів в управлінській діяльності), синквейну (відпрацювання здібності до самоаналізу, самооцінювання, усвідомленого ставлення до інформації загалом) тощо.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в процесі неперервної освіти»** представлено програму експериментального дослідження, з'ясовано особливості організації констатувального етапу експерименту, а також проаналізовано результати формульованого етапу педагогічного експерименту. Дослідницько-експериментальна робота, проведена на базі Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти впродовж 2017 – 2024 рр., охоплювала три взаємопов'язані етапи: констатувальний, формульовальний, контрольний. До експерименту залучено 432 особи (12 викладачів (експертів) і 420 керівників ЗЗСО), із яких були сформовані контрольна (КГ – 208 керівників ЗЗСО) та експериментальна (ЕГ – 212 керівників ЗЗСО) групи.

Результати констатувального зрізу щодо вихідних рівнів сформованості підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти такі: за мотиваційно-ціннісним критерієм – 12,50 % керівників ЕГ і 13,21 % КГ мають професійний рівень сформованості досліджуваного феномену; за операційно-змістовим критерієм – 12,02 % ЕГ та 13,69 % КГ; за особистісно-рефлексивним критерієм – 12,98 % в ЕГ і 12,73 % КГ. Статистично доведено, що домінантним рівнем сформованості підприємницької компетентності керівників ЗЗСО є репродуктивний рівень.

На формульовальному етапі педагогічного експерименту експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, що сприяють розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти. Першу педагогічну умову – *стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти* – реалізовано завдяки впровадженню мотиваційних тренінгів («Мотивація до продуктивної роботи педагогічного колективу», «Механізми мотивації до ефективної підприємницької діяльності», «Як створити мотиваційне середовище в закладі освіти», «Як будувати систему стимулювання педагогів», «Як навчитися

ставити цілі, мотивуючи педагогічний колектив до їх досягнення»). Доцільність вибору саме цієї форми актуалізує суб'єктну позицію керівників ЗЗСО до підприємницької діяльності в процесі професійного розвитку, підвищує їхню відповідальність, професійну самосвідомість, що сприяє розвитку внутрішньої мотивації до продуктивної управлінської діяльності, а також у виборі оптимальної індивідуальної стратегії взаємодії з учасниками освітнього процесу (колегами, підлеглими, здобувачами освіти тощо) на підприємницьких і лідерських засадах.

Друга педагогічна умова – *наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації* – реалізована через інтеграцію підприємницьких елементів у всі аспекти навчання та професійного розвитку керівників ЗЗСО: на лекціях («Як створити школу підприємництва: модель навчання на основі проєктів» – поглиблення розуміння підприємницьких процесів та їх застосування в повсякденній практиці управління, розвиток підприємницьких навичок); тренінгах («Лідерство керівника ЗЗСО в умовах трансформаційних змін в освіті» – відпрацювання підприємницьких рішень для покращення управління ресурсами, комунікаціями та розвитком закладу); проблемних семінарах («Створення ефективного розвитку закладу загальної середньої освіти. Планування» – розвиток комплексного бачення щодо підприємницької діяльності, що є критично важливим для ефективного управління освітньою установою в умовах ринкових відносин і конкурентного середовища; адаптація змісту навчання до реалій освітнього середовища через урахування специфіки освітнього сектору та контексту, де працюють керівники ЗЗСО, що передбачає орієнтацію на практичне застосування підприємницьких знань і навичок у конкретних управлінських ситуаціях, які виникають у школах; «Ініціативність та підприємливість сучасного керівника ЗЗСО» – створення ситуацій успіху, генерування підприємницьких ідей, ухвалення підприємницьких рішень); методичних хабах («Нові ролі керівника ЗЗСО в контексті впровадження НУШ» – окреслення місії, візії, стратегії закладів освіти, проєктування персонального плану розвитку шкільного лідера, розвиток підприємницької культури в умовах автономії та кризових ситуацій).

Третя педагогічна умова – *активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти* – передбачала аналіз та осмислення якісних змін, самооцінювання рівня професійного розвитку, окреслення підприємницьких цілей, активізацію рефлексивних процесів у підприємницькому мисленні керівника ЗЗСО через потенціал рефлексії соціоінженерного тренінгу («Школа соціального підприємництва» – вивчення аспектів імплементації соціального підприємництва в закладах загальної середньої освіти, бізнес-моделювання соціального підприємництва); методів – фрирайтингу в структурі семінарів («Креативний підхід до розв'язання стратегічних завдань та ухвалення управлінських рішень»), синквейну як складника лекцій («Нові ролі та професійні компетентності сучасного керівника ЗЗСО»); дебрифінгу під час проведення симуляційної гри («Продай, якщо зможеш») – пошук нестандартних рішень, розвиток нетривіального мислення, обґрунтування власних ідей та переконання команди інвесторів у її вигідності.

За результатами формувального етапу педагогічного експерименту підсумовано, що в експериментальній групі, порівняно з контрольною, виявлено суттєві позитивні зміни в показниках рівнів розвитку підприємницької компетентності: кількість керівників ЗЗСО, що досягли професійного рівня, збільшилася на 14,90 % (від 12,98 % до 27,88 %), у КГ чисельність зросла лише на 2,36 % (від 13,21 % до 15,57 %). Кількість керівників, які мають продуктивний рівень розвитку підприємницької компетентності, в ЕГ збільшилася на 16,35 % (від 31,25 % до 47,60 %), у КГ – на 6,14 % (від 32,54 % до 38,68 %). Найбільш суттєво змінилися показники репродуктивного рівня: в ЕГ чисельність керівників ЗЗСО зменшилася на 31,25 % (від 55,77 % до 24,52 %), у КГ – лише на 8,50 % (від 54,25 % до 45,75 %). Узагальнені дані щодо динаміки розподілу керівників ЗЗСО за рівнями розвитку підприємницької компетентності до та після експерименту в експериментальній і контрольній групах відображено на рис. 2.

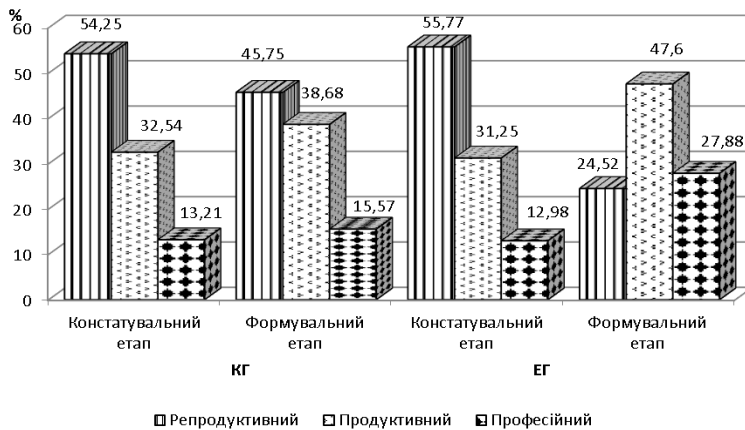

Рис. 2. Динаміка рівнів розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти (за результатами дослідницько-експериментальної роботи)

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних верифіковано з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати педагогічного експерименту узагальнено й систематизовано, виконано їх кількісний і якісний аналіз, сформульовано висновки. Отримані результати підтвердили доцільність та результативність запропонованих педагогічних умов і моделі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, а також засвідчили, що окреслені завдання виконано, поставленої мети досягнуто.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено стан опрацювання проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти в педагогічній теорії і практиці. На підставі порівняння й узагальнення філософської, економічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури констатовано

різноаспектність представлення проблеми підприємництва загалом, а також розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО.

Сутність підприємницької компетентності керівника ЗЗСО конкретизована в спрможності особи зіставляти індивідуально-особистісні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними, фінансовими ресурсами, інтересами та потребами всіх учасників освітнього процесу; організувати як власну трудову та підприємницьку діяльність, так і працю педагогічного колективу, орієнтуватися в етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та порівнювати їх із потребами освітнього ринку; складати, реалізувати й оцінювати плани підприємницької діяльності та бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій, вибирати економічно й екологічно обгрунтовані рішення; презентувати та поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності. У методичних працях сфокусовано увагу на таких проблемах розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО: урахування в роботі економічних і підприємницьких концепцій; розв'язання проблем підприємця (менеджера освіти); формування підприємницького світогляду; розвиток креативності, відповідальності, навичок ділового спілкування, лідерства, командної роботи, ініціативності; виховання прагнення до співпраці, активної життєвої позиції, самовираження.

2. Проаналізовано зарубіжний досвід розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, зокрема країн Європейського Союзу та Великої Британії, США. Дослідження засвідчило, що в європейському просторі простежуване формування моделі керівника нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку. За результатами вивчення зарубіжного досвіду розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти виокремлено ключові ідеї, використання яких є конструктивним для розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти в Україні, а саме: проведення практичних занять із використанням технік креативності для розроблення підприємницьких ідей та ухвалення управлінських рішень; залучення керівників шкіл до ІКТ-симуляції, що сприяє відпрацюванню в дистанційному форматі практичних навичок зі створення стартапів і набуттю підприємницьких навичок; активна робота в онлайн-середовищі «Moodle», проведення спільних онлайн-хакатонів за участі керівників шкіл та успішних підприємців; створення віртуальних путівників для підприємницького навчання тощо.

3. Схарактеризовано зміст і структуру підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку. Підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО potrаковано як складний соціально-діяльнісний і психолого-педагогічний феномен, конкретизований динамічним комплексом ціннісно-світоглядних освітніх орієнтацій, сформованих ділових навичок, знань, умінь, способів діяльності, досвіду, професійно значущих якостей, що цілісно маркують підготовленість особи до підприємницької діяльності в межах реалізації професійно-функційних завдань (підприємливість, здатність вести освітній бізнес, уміння аналізувати можливості освітнього підприємництва, опанувати

провідні управлінські та підприємницькі ролі, об'єктивно оцінювати індивідуально-особистісні здібності до підприємництва). У структурі підприємницької компетентності керівника ЗСГО виокремлено цілемотиваційний, когнітивний, креативно-діяльнісний компоненти. Для оцінювання розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО диференційовано такі критерії: мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний, що корелюють із виокремленими компонентами. Відповідно до розроблених критеріїв і показників та з огляду на наукові позиції вчених, добрано методики дослідження, визначено три рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти: професійний, продуктивний, репродуктивний.

4. Виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в процесі неперервної освіти: стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗСГО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗСГО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗСГО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти. Розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти, що структурно поєднує чотири модулі, які взаємопов'язані та взаємодіють: цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний.

Унаслідок експериментальної перевірки педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в процесі неперервної освіти, за результатами формульовального етапу педагогічного експерименту підсумовано, що в експериментальній групі, порівняно з контрольною, виявлено суттєві позитивні зміни в показниках рівнів розвитку підприємницької компетентності: кількість керівників ЗСГО, що досягли професійного рівня, збільшилася на 14,90 % (від 12,98 % до 27,88 %), у КГ зросла лише на 2,36 % (від 13,21 % до 15,57 %). Чисельність керівників, які мають продуктивний рівень розвитку підприємницької компетентності, в ЕГ збільшилася на 16,35 % (від 31,25 % до 47,60 %), у КГ – на 6,14 % (від 32,54 % до 38,68 %). Найбільш суттєво змінилися показники репродуктивного рівня: в ЕГ кількість керівників ЗСГО зменшилася на 31,25 % (від 55,77 % до 24,52 %), у КГ – лише на 8,50 % (від 54,25 % до 45,75 %).

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних верифіковані з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати формульовального етапу педагогічного експерименту доводять доцільність й ефективність педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в процесі неперервної освіти.

5. Підготовлено та впроваджено в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗСГО в умовах неперервної освіти, що охоплює матеріали навчальних посібників («Проблеми підприємництва: національний вимір», який ознайомлює із сутністю і значенням підприємництва

в Україні, механізмами його державного регулювання; «Підприємницька компетентність керівника ЗЗСО», що висвітлює теоретичний дискурс порушеної проблеми в площині вітчизняного й зарубіжного досвіду, пропонує практикум із розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти); методичних розробок («Формування навичок критичного мислення на уроках правознавства»), де виокремлено провідні принципи критичного мислення (усвідомленість, самостійність, рефлексивність (самоаналіз), цілеспрямованість, обґрунтованість; контрольованість; самоорганізованість, які мають важливе значення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО); «Запитує Феміда. Збірник завдань з правознавства для учнів 9 – 11 класів», що поглиблює правові аспекти професійної компетентності педагога, підприємництва в Україні).

Дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок спонукають до розроблення змісту, форм, методів, інноваційних технологій розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в системі неперервної педагогічної освіти, з огляду на сучасні виклики, вітчизняні та світові тенденції освіти.

***Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації
Навчальні посібники***

1. Бондар, В. О. (2016). *Проблеми підприємництва: національний вимір*. Луцьк: ПП Іванюк В. П.

2. Бондар, В. О. (2017). *Підприємницька компетентність керівника закладу загальної середньої освіти*. Луцьк: ПП Іванюк В. П.

***Статті у фахових наукових виданнях України та у виданнях,
що входять до міжнародних наукометричних баз***

3. Бондар, В. О. (2019). До питання розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (94), 376–387.

4. Бондар, В. О. (2022). Поняття «підприємницька компетентність» у науковому дискурсі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 – 10 (123–124), 469–476.

5. Бондар, В. О. (2023). Проблема розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти як предмет наукових досліджень. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*, 211, 247–252.

6. Бондар, В. О. (2023). Проблема підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти у площині зарубіжного досвіду. *Comparative Professional Pedagogy*, 13 (2), 25–33.

7. Бондар, В. О. (2024). Підприємницька компетентність керівника закладу загальної середньої освіти: аспекти змістової характеристики. *Нова педагогічна думка*, 1 (217), 12–17.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Бондар, В. О. (2021). Обґрунтування педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти. *Педагогічний поступ: матеріали I Всеукраїнського круглого столу*. Луцьк, 15 листопада 2021 р. Луцьк: ФОП Іванюк В.П., 164–165.

9. Бондар, В. О. (2023). Структура підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти. *Педагогічний поступ: матеріали III Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю*. Луцьк, 25 жовтня 2023 р. Луцьк: ФОП Іванюк В.П., 121–123.

10. Бондар, В. О. (2023). Неперервний розвиток професійної компетентності керівника ЗЗСО. *Світ наукових досліджень. Випуск 21: збірник наукових публікацій міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції*. Тернопіль, Україна – Переворськ, Польща, 13–14 липня 2023 р. Львів: ФО-П Шпак, 42–43.

11. Бондар, В. О. (2023). Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти. *Сімдесят восьмі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної науково-практичної інтернет-конференції*. Львів, Україна – Опале, Польща, 28–29 вересня 2023 р. Львів: ФО-П Шпак, 74–75.

Праці, що додатково відображають результати дослідження

12. Бондар, В. О. (2016). *Формування навичок критичного мислення на уроках правознавства*. Методична розробка. Луцьк.

13. Бондар, В. О. (2017). *Затутус Феміда. Збірник завдань з правознавства для учнів 9 – 11 класів*. Методична розробка. Луцьк.

АНОТАЦІЇ

Бондар В. О. Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Хмельницький, 2024.

У роботі представлено результати теоретико-експериментального дослідження розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти. Досліджено стан опрацювання проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти у вітчизняній педагогічній теорії, практиці та зарубіжному досвіді, схарактеризовано зміст і структуру підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти, підготовлено та впроваджено в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти. Підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО потрактовано як складний соціально-діяльнісний і психолого-педагогічний феномен, конкретизований динамічним комплексом ціннісно-світоглядних освітніх орієнтацій, сформованих ділових навичок, знань, умінь, способів діяльності, досвіду, професійно значущих якостей, що цілісно маркують підготовленість особи до підприємницької діяльності в межах реалізації професійно-функційних завдань. Поняття «розвиток підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти»

виглядає як цілісний і постійний процес підвищення рівня знань, навичок та вмій, який дає змогу керівнику, адаптуючись до динамічних змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі, ефективно керувати ЗЗСО та спрямований на підвищення здатності впроваджувати підприємницькі підходи в управлінні, залучати додаткові ресурси, оптимізувати витрати, ухвалювати рішення щодо раціонального використання коштів. Із позицій структурно-компонентного аналізу виражено компоненти підприємницької компетентності керівника ЗЗСО: *ціле-мотиваційний, когнітивний, креативно-діяльнісний*. Для оцінювання розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО диференційовано такі критерії: мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний, що корелюють із виокремленими компонентами (ціле-мотиваційний, когнітивно-гносичний, креативно-діяльнісний). Відповідно до розроблених критеріїв і показників, з огляду на наукові позиції вчених, добрано методики дослідження, констатовано три рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти: професійний, продуктивний, репродуктивний. У дисертації вперше обґрунтовано й визначено педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти (стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти) та експериментально перевірено ефективність їх запровадження. Розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що структурно поєднує чотири модулі, які взаємопов'язані та взаємодіють: цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний. Отримані результати підтвердили доцільність та результативність запропонованих педагогічних умов і моделі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, а також засвідчили, що окреслені завдання виконано, поставленої мети досягнуто.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, керівник, педагогічні умови, підприємництво, підприємливість, підприємницька компетентність, розвиток.

Bondar V. O. Development of Entrepreneurial Competence of the Head of General Secondary Education Institution in the Conditions of Continuous Education. Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2024.

The thesis presents the results of a theoretical and experimental study of the development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the conditions of continuous education. The state of the problem in domestic pedagogical theory, practice and foreign experience has been studied. The content and structure of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI, criteria and levels of its formation have been characterized. The effectiveness of the pedagogical conditions of the development of the entrepreneurial competence has been theoretically substantiated and experimentally

verified. Educational and methodological support for the development of entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the conditions of continuous education has been prepared and introduced into the educational process of institutions of postgraduate pedagogical education.

The entrepreneurial competence of the head of the GSEI is interpreted as a complex social, psychological and pedagogical phenomenon, specified by a dynamic complex of value-ideological educational orientations, formed business skills, knowledge, abilities, methods of activity, experience, professionally significant qualities, which holistically mark a person's readiness for entrepreneurial activity within the framework of the implementation of professional and functional tasks.

The concept of "development of entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the conditions of continuing education" is interpreted as a holistic and constant process of increasing the level of knowledge, skills and abilities, which allows the head, adapting to dynamic changes in the internal and external environment, to effectively manage the GSEI and is aimed at increasing the ability to implement entrepreneurial approaches in management, attract additional resources, optimize costs, and make decisions on the rational use of funds. From the standpoint of structural-component analysis, the components of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI are expressed: goal-motivational, cognitive, creative-activity. To assess the development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI, the following criteria are differentiated: motivational-value, operational-content, personal-reflective, which correlate with the identified components (goal-motivational, cognitive-gnostic, creative-activity). In accordance with the developed criteria and indicators, taking into account the scientific positions of scientists, research methods were selected, and three levels of development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI in conditions of continuing education were stated: professional, productive, reproductive.

The pedagogical conditions for the development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the process of continuous education are substantiated (the stimulation of the motivational orientation of the GSEI head towards entrepreneurial activity in the conditions of continuous education; the penetration of the content of the entrepreneurship education of the GSEI head in the inter-course period of professional development; the activation of the reflexive position of the GSEI head regarding the development entrepreneurial competence in the conditions of continuous education) and verified. A model of the development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the conditions of continuous education has been developed. It structurally combines four modules that are interconnected and interact: target, methodological, technological, diagnostic-resultative. The obtained results confirmed the expediency and effectiveness of the proposed pedagogical conditions and the model for the development of the entrepreneurial competence of the head of the GSEI in the conditions of continuous education, and also confirmed that the outlined tasks were completed and the set goal was achieved.

Keywords: General Secondary Education Institution, GSEI manager, pedagogical conditions, entrepreneurship, entrepreneurial competence, development.

Підписано до друку 08.11.2024.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 08112024.
Віддруковано з оригінал-макета замовника.
Друк ФОП Паляниця В. А.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф.38.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №4870 від 20.03.2015 р.